

Straffet och moralen

Vedergällningsteorin har sedan länge i den kriminologiska debatten vikit tillbaka för de skilda preventionsteorierna. I mera begränsad mening har emellertid vedergällningstanken kommit fram även i debatten om strafflagsberedningens i vintras avgivna betänkande. Hovrättsrådet Fürst hävdar att "instinkten att vedergälla lidna oförrätter är en ursprunglig självbevarande drift hos människan" och synes anse att hänsyn måste tas till denna drift vid kriminalpolitikens utformning. Professor Strahl svarar att vedergällningsbegäret inte är "aktningsvärt därför att det är vanligt" och att under inga förhållanden ingreppen mot brottslingar får bestämmas av syftet "att tillfredsställa vedergällningsbegär".

På diskussionen mellan dessa båda experter skall vi inte närmare ingå; vid en del något extrema och överdrivna formuleringar finns ej anledning att stanna. Vad som menas med vedergällning och vedergällningsbegär är inte klart, och möjligen är denna språkets oklarhet här — som på många andra punkter — förutsättningen för debattens hetsighet. Låt oss endast stanna vid två tämligen klart skilda idéer, som det är naturligt att anknyta till det använda uttryckssättet. Enligt den ena tankegången skulle vedergällningstanken innebära att brottslingen borde tillfogas ett lidande, som från andra synpunkter (individual- eller generalpreventiva) inte kan motiveras. Tämligen allmän enighet lär råda om att vedergällningsteorin i denna form inte kan godtas; reaktionen får inte, för att citera professor Nelson, "ta sitt utlopp i nyttolöst lidande för brottslingen". Den andra tankegången anknyter till våra moraliska känsloreaktioner gentemot brottet. Med att straffet har vedergällningskaraktär menar vi då ingenting annat än att vi finner det moraliskt försvarligt att gärningsmannen åsamkas det lidande som straffet medför för hans del. Man kan uttrycka den föreställning det här gäller på skilda sätt; sä-

kert är att man inte kan våga avvisa den som irrationell eller betydelselös. Förnekar vi all skuld, allt personligt ansvar, blir straffet i själva verket en socialt kanske behövlig, men moraliskt godtycklig reaktion — ty det drabbar skuldlösa och oansvariga människor.

Strafflagsberedningen kommer utan tvivel i vissa sammanhang mycket nära uppfattningen att människorna, brottslingarna, är skuldlösa och oansvariga, även då de inte är i teknisk mening otillräkneliga. Men det synes stå klart för beredningen att denna uppfattning inte alltigenom kan genomföras. Eller också har man menat att den i varje fall inte lämpar sig för allmänheten. Då beredningen gång på gång säger sig ogilla brott — liksom Coolidges präst sade sig ogilla synd — får man anta att det är fråga om ett moraliskt ogillande. Det bör inskräpas, säger man exempelvis, "att det är orätt att begå brott". Därmed kan inte rimligen menas blott att det bör klargöras att straff — eller viss påföljd enligt den nya terminologin — i vissa fall följer på brott; meningen måste vara att människorna i brottsförebyggandets intresse måste betrakta brottet som omoraliskt. Barnen, som det här särskilt talas om, skulle knappast bli påverkade i önskad riktning om lärarna — såsom beredningen själv — huvudsakligen framhöll att brott beror på dålig miljö och dålig uppfostran, på anpassningssvårigheter osv; då blir det ingen moralisk reaktion mot brottet, utan främst medkänsla med brottslingen. Vill beredningen att en rationell, insiktsfull de-

terminism skall stanna hos de utvalda som skriver straff- eller skyddslagen, medan mera gammaldags och enkla föreställningar i statens och laglydnadens intresse bör spridas bland massan? Sannolikt har problemet inte varit klart reflekterat av beredningen; förmodligen har man skyggt för detta dilemma.

Riktigheten i beredningens konklusion att människor bör läras "att det är orätt att begå brott" torde i varje fall inte många förneka. Därmed är tanken på skuld och ansvar accepterad som ofrånkomlig. Vid straff, liksom vid belöningar, måste förutsättas ett drag av personligt ansvar, av fel eller av förtjänst; annars blir systemet orättfärdigt och orimligt.

Här uppstår emellertid en annan svårighet. Såsom beredningen — också självklart riktigt — betonar hör straffet till de moralbildande faktorerna. Att blott förklara att en viss handling är brottslig är inte nog. Det är "viktigt att det allmänt anses att samhället allvarligt reagerar mot brott"; ett sådant hot ingår "bland de medel genom vilka de kriminalrättsliga åtgärderna åstadkommer individualpreventiv effekt". Beredningen kan inte rimligen antas mena att folk skall bibringas tron på en sådan "allvarlig reaktion" utan att denna i verkligheten är för handen. Det måste antas att straffet eller påföljden anses vara av vikt oberoende av om själva behandlingen av den brottslige medför en förändring av hans uppträdande eller karaktär. Utan tvivel kan det här talas om "en individualpreventiv effekt", men denna ligger uppenbarligen på ett helt annat plan än de uppfostrings- och vårdåtgärder som eljest motiveras från samma synpunkt. Tydligt måste från de angivna utgångspunkterna en generalpreventiv effekt vara den väsentliga.

Viktigast är frågan om individual- och generalprevention som principer för straffsystemets utformning, och denna skall upptas i en sista artikel i ämnet.

Glädjande nog har hr Ohlin

i ett tal på tisdagen — liksom någon gång tidigare — uttryckt förhoppningen att längre fram en samlingsregering skall kunna bildas av de fyra demokratiska partierna; det framgår inte klart av referatet om hr Ohlin tänker sig en permanent samlingsregering eller inte, men eftersom hans tanke gäller för framtiden och inte omges med några reservationer kan man förutsätta att han i varje fall räknar med möjligheten av en s k schweizisk parlamentarism. Hr Ohlin hävdar i sitt tal att det mest angelägna är att bringa socialdemokratin i minoritetsställning i riksdagens båda kamrar, och han hoppas att detta skall ske vid 1958 års val. Han måste alltså förutsätta en kammarupplösning efter kommunalvalen nästa höst; kruxet i hans resonemang är att den socialdemokratiska-kommunistiska majoriteten i kammaren sannolikt — på grund av valkretsindelningen och andra förhållanden — kommer att bestå efter en sådan upplösning, även om de icke socialistiska partierna vinner samma andel av väljarkåren vid 1958 års kommunalval som vid 1956 års andrakammarval. Först sedan den socialdemokratiska majoritetsställningen i båda kamrarna brutits är en samlingsregering enligt hr Ohlins tanke möjlig. All erfarenhet tyder på att han har rätt på denna punkt; socialdemokratin vill inte dela makten med den nuvarande oppositionen förrän den försatts i klar minoritet.

7/8

t
F
k
g
r
f
g
c
c